

Кушерець
Тамара Вікторівна

До питання про релевантність марксизму в сучасному ідеологічному дискурсі

УДК 32-027,21:316.75
DOI <https://doi.org/>

Кушерець Тамара Вікторівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології,
права та філософії
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
вул. Графська, 2, Ніжин,
Чернігівська область, Україна

У статті розглядається необхідність переосмислення українцями ключових ідей марксизму як умови адекватного розуміння «модерного проекту» та процесів його реалізації в розвинених країнах Заходу. Автор показує, як одна з ключових засад марксизму – ідея класової боротьби як рушійної сили історії – знаходить свій подальший розвиток в різних варіантах інтерпретації, серед яких і витлумаченій у напрямку поглиблення економічного детермінізму історичний матеріалізм, ідеологічні положення якого увійшли до програми правлячої партії в СРСР та фатально позначилися на долі українського народу. Загалом марксизм розглядається як невід’ємна частина загальної форми дискурсу модерну, яка має ідеологічний характер, оскільки стосується проблем влади та управління суспільними процесами. Запропонована Марксом класова модель суб’єкта історії виникла в результаті відображення непростого досвіду модернізації суспільства з позицій однієї з найбільш незахищених соціальних груп та була відкритою до реконструкцій під впливом наслідків її політичної діяльності. Перші зміни були внесені А. Грамші у напрямку пом’якшення економічного детермінізму в результаті осмислення падіння революційної активності робітників у 20–30-х роках XX століття, що знайшло своє подальше застосування в критиці неомарксистами маніпуляції свідомістю людей з боку адміністративних апаратів. Критичний характер марксизму забезпечив його актуалізацію під час революційних подій 1968 року, що водночас супроводжувалось постановкою питання про вихід сфери конфліктності за межі економічних відносин та адекватність застосування ідеї класової боротьби до аналізу інформаційного суспільства. Позитивним моментом критики марксизму як одного з метанаративів стало уточнення поняття суб’єкта та його очищення від конотацій, пов’язаних з класичною раціональністю, що своєю чергою означало визнання права утопій / ідеологій виступати формами самоопису суспільства та визначати історичну перспективу їхнього розвитку. Останні два десятиліття XX століття позначилися зростанням попиту на ліві ідеї в умовах глобальних економічних криз, що спонукало неомарксистів до реконцептуалізації класичних пояснювальних схем. Ідейно-теоретичні системи І. Валерстайна та Е. Балібара містять положення про антагоністичний характер капіталістичної «світ-економіки», про провідну роль класового конфлікту та представлення всіх інших – гендерних, національних, етнічних, расових – як різних форм його вияву. Здійснивши аналіз трансформації марксистських ідей в межах західного неомарксизму, автор робить висновок про збереження їх критичного потенціалу та релевантність їх використання в сучасному ідеологічному дискурсі за умови реконцептуалізації класової моделі суб’єкта історії з урахуванням множинності досвіду соціальних протестів, пов’язаних з глобалізацією.

Ключові слова: марксизм, неомарксизм, ідеологія, утопія, класовий антагонізм, суб’єкт історії, глобалізація.

Вступ. Різке зниження інтересу до дослідження марксизму в Україні з часів її незалежності було пов’язане передусім з тим, що деякі з його основних ідей були безпосередньо включені в практику побудови й функціонування радянської тоталітарної держави. Серед останніх слід зазначити марксистський постулат про історичну місію пролетаріату, його класову свідомість, який, перетворившись на фундаментальний принцип державної ідеології, став підставою для перетворення цієї соціальної групи на знаряддя гноблення інших соціальних груп та прошарків, зокрема, селянства та інтелігенції. Практика майже повного знецінення марксистських ідей, на наш погляд, може стати перешкодою в процесі входження України до Євросоюзу. Як свого часу зауважив впливовий німецький мислитель У. Бек, суттєвою перешкодою для всіх пост-соціалістичних країн на шляху до євроінтеграції є те, що вони є «наївно-сучасними», бо ще не змогли по-справжньому переосмислити і релятивізувати проект модерну. Це означає передусім перегляд усіх без винятку ідеологій, які виникли з «духу Прогресу», пробудженого філософами в критиці

«Священної історії» разом з питанням про рушійні сили історичного розвитку.

Актуальність дослідження марксизму пов’язана з тим, що сьогодні необхідно осмислити множинність суспільного досвіду, розмаїття методологічних підходів до його дослідження з метою забезпечення умов повноцінного ідеологічного дискурсу в ситуації підвищення рівня концентрації соціальних конфліктів, пов’язаних з глобалізацією.

Мета та завдання. Метою статті є обґрунтування релевантності застосування ключових ідей марксизму в сучасному ідеологічному протистоянні, демонстрація його відкритості, неперервності трансформації як реакції на історичні виклики. Завданням є аналіз неомарксистських ідей з точки зору механізму суспільних змін та характеру ключових соціальних конфліктів XX–XXI ст.

Методи дослідження. У статті використані наступні наукові методи теоретичного дослідження: метод історичної реконструкції концептуальних змін, порівняльний, аналізу та синтезу, структурно-функціональний та дискурс-аналіз.

Результати. Доля марксистської теорії є яскравим прикладом демонстрації того, як теорія, що прагне стати ідеологією політичного руху або офіційною доктриною держави, піддається спрощенню для пересічних людей і ускладненню для інтелектуалів. Як слушно свого часу зауважив Р. Арон, вчення Маркса, безсумнівно, найвищою мірою виявило ці чесноти, бо кожен з послідовників зміг знайти в ньому те, чого бажав. На початку ХХ століття більшовики, маючи на меті реалізацію соціалістичної ідеї щодо створення безкласового суспільства, схематично витлумачили його наступним чином. Історія людства постає у вигляді зміни суспільно-економічних формацій, кожна з яких характеризується певним способом виробництва та існує доти, поки відповідна система виробничих відносин забезпечує простір для його зростання. Лише перша в ланцюгу цих формацій – первісно-общинна – в силу низького рівня розвитку продуктивних сил, відсутності приватної власності та держави була позбавлена такого джерела суспільного розвитку, як класова боротьба. Відповідно, формування і заміна рабовласницької, феодальної та капіталістичної суспільно-економічних формацій здійснюється революційним шляхом, через закріплення перемоги одного антагоністичного класу над іншим на рівні державних інституцій. При цьому особливий акцент був зроблений на тому, що Маркс здійснив науковий аналіз економічної системи капіталізму з метою виявлення глибинних причин, що приводять до поляризації суспільства на класи. Він показав, що капіталістична система виробництва перетворює суспільство на гігантський ринок, де все купується і продається, включаючи працю. У той же час концентрація машин та зосередження людей на промислових підприємствах створюють умови для формування нового класу – пролетаріату. Останній закорінений у масах, але є найбільш свідомою їх частиною і здатний очолити боротьбу усіх трудящих і пригноблених проти влади капіталу та через встановлення нового типу держави буде спроможним забезпечити встановлення нової якості загальності, побудованої на засадах соціальної гармонії і злагоди, звільненої від будь-яких проявів конфліктів.

Основною вадою марксистської моделі реалізації суспільних змін, як з погляду її критиків, так і з погляду творчо мислячих прихильників, став достатньо жорсткий економічний детермінізм процесу формування класової свідомості пролетаріату. Розвиток продуктивних сил, прогрес у зміні організаційних форм виробництва, зростання продуктивності праці – ось основні чинники формування революційного авангарду. Саме збереженню вірності цим характеристикам марксистського варіанту суб'єкта історії підпорядковувалася практика соціалістичних перетворень в нашій країні: чим скоріше буде знищено дрібнотоварне виробни-

цтво, чим швидше буде проведена колективізація в сільському господарстві та індустріалізація, тим раніше засяє сонце комунізму. Жорстокість, з якою супроводжувалася реалізація цієї програми, та загострення соціального розбрату до критично можливих меж виправдовувалася обіцяними благами в майбутньому.

Сучасний французький неомарксист Е. Балібар недвозначно висловився про те, що ідея побудови безкласового суспільства була спотворена і використана сталінським режимом з метою запобігання створенню реального союзу робітників і селян у їх боротьбі за покращення умов свого життя. Сталіну вдалося перетворити основну хибу марксистської теорії класів на одне із ключових ідеологічних положень партійної програми: «...Рушієм історії є розвиток виробничих сил, тоді як класова боротьба – це всього лише наслідок і вираження цього <...> Соціалізм – це перехід до безкласового суспільства, що має місце не як наслідок класової боротьби, а як наслідок іншого роду необхідності, техніко-економічної необхідності, керованої державою» [1, с. 26]. Е. Балібар стверджує, що в радянській історії існував необхідний зв'язок між цією концепцією соціалізму, проголошенням «повної перемоги соціалізму» в 1936 році та збереженням диктатури пролетаріату, який співпадає з посиленням бюрократичних і репресивних державних апаратів.

Розмірковуючи над історичним досвідом побудови соціалізму в СРСР, сучасний неомарксист К. Касторіадис робить висновок про те, що було б неправильним вважати Маркса «батьком» тоталітаризму, бо для створення останнього, як політичного і соціального режиму, потрібно багато інших історичних інгредієнтів, найважливіший серед яких – більшовицький тип тоталітарної партійної організації. «Із Маркса вийшов не тільки «ленінізм-сталінізм», але і соціал-демократія, яка, щоб ми про неї не говорили, не є тоталітарним вченням» [6]. Щодо останньої, то вплив на її формування та практичну реалізацію з боку західного неомарксизму важко переоцінити.

Послідовники Маркса в країнах Заходу, розмірковуючи над причинами поразок робітничого руху, рухались в напрямку пом'якшення економічного детермінізму під час пояснення феномену класової свідомості, що й привело їх до уточнення й творчого переосмислення найбільш вразливого і не до кінця проясненого самим класиком положення про механізми формування класів. Так А. Грамші, ввівши поняття гегемонія, яке позначає соціальну згоду, що маскує реальні інтереси людей, дійшов такого висновку: основні процеси, що призводять до соціальних змін, відбуваються в надбудові та виступають частиною політики. Їх результати не детермінуються безпосередньо економікою, а тому мають відносний рівень автономності, що забезпечує можливість зворотного

впливу на структуру базису. За допомогою зміни значень люди можуть побачити альтернативні способи організації суспільства. Це положення концепції ідеології А. Грамші стало тим «раціональним зерном», яке надалі забезпечило поступ західного неомарксизму та виступило «демаркаційною лінією» між ним та радянським історичним матеріалізмом. Останній продовжував здійснювати ідеологічний супровід побудови «розвинутого соціалізму» в СРСР аж до часу його розпаду.

Справжнім випробуванням для західного марксизму стали події 1968 року, в результаті яких активувалася діяльність цілого ряду соціальних рухів, таких як студентський, жіночий, екологічний, національно-визвольний, рухів за громадянські права та права гомосексуалістів тощо. Революційна молодь взяла на озброєння лозунги та поняття, що походили з марксизму, але невдовзі стало зрозуміло, що їхні запити виходять за межі цього дискурсу, і що не можна виразити нові прагнення неекономічного характеру за допомогою старих слів, часом украй догматичних. «Нова політика», що пізніше здобула назву політики ідентичності, поставила під сумнів не тільки марксизм, а й усі метанаративи, що походили з ідей Просвітництва, бо прагнула піти далі в розумінні громадянських прав, уключаючи до останніх, наприклад, право захисту своєї культури. Завдання створення нових доктринальних основ для ідей, висунутих учасниками нових соціальних рухів, узяли на себе французькі постмодерністи, які були безпосередньо пов'язаними з учасниками подій «травня-68». Вони досягли певних успіхів у заміні модерністських уявлень про ідентичність як тотожність на ідентичність, яка є децентралізованою та постійно конструюється, що є більш адекватним характеру існування людських спільнот в сучасному динамічному світі. Пізніше, у 80-х роках ХХ століття, історія показала всі переваги, недоліки та неоднозначність таких світоглядних змін.

Відкритий характер західного марксизму був продемонстрований представниками Франкфуртської школи, зокрема, Т. Адорно, який, синтезувавши основні ідеї двох «критичних» теорій Маркса і Фрейда, обґрунтував суб'єктність молоді в революційних подіях 1968 року. Можна навести багато аргументів з приводу того, наскільки оригінальною була концепція фрейдомарксизму, але безсумнівною залишається марксистська інтенція щодо визначення суб'єкта історії, навіть якщо при цьому потрібно відмовитися від ідеї гегемонії пролетаріату. Хоча за свідченням аналітиків, якщо в «Одномірній людині» Адорно здебільшого покладав надію на аутсайдерів і вигнанців – безробітних, непрацевдатних, бідних і жертв дискримінації – як опозицію системі, то в кінці свого життя виявляв більше прихильності до марксистської тези про класову боротьбу.

Загалом слід відмітити позитивний вплив постмодернізму та ідей, висунутих учасниками нових соціальних рухів, на реконструкцію класової моделі суб'єкта історії, позбавивши її значною мірою вузького економічного детермінізму. «Якщо традиційний робітничий клас і його партії оминули увагою найважливіші проблеми нового періоду – проблеми, що хвилювали феміністок, енвайронменталістів і активістів руху за мир, – то чи може пролетаріат продовжувати вважатися революційним суб'єктом історії?» [8, с. 32]. Характерними рисами всіх нових лівих стала їхня відмова мислити економічно та їхня зневага до буржуазного суспільства саме тому, що це «суспільство, яке мислить економічно». Однак, чи не втрачається тут сама серцевина класової моделі суб'єкта історії – класовий антагонізм, породжений капіталістичною експлуатацією? Бажання здійснити маргіналізацію рушійних сил історії знову і знову наштовхується на сувору правду реальних класових конфліктів і знаходить свою реалізацію лише в утопічних проектах.

Серед неомарксистських утопій варто згадати запропоновану А. Горцем, в якій чітко простежується ностальгія за суспільством, в якому людина змогла б проявити всі свої здібності. У своїй роботі «Метаморфози праці» (1988) він стверджує, що в процесі розвитку ринкового капіталізму виробничий принцип «більше коштує більше» був замінений на інший – виробляти без упину більше, ніж потрібно, зробити надлишок бажаним і перевести в гроші всі економічні трансакції в інструментальному пошуку максимального прибутку. «Економічна раціоналізація праці взяла гору над античною ідеєю свободи та екзистенціальної самостійності» [9, с. 37].

Загалом для утопічних проектів сучасних неомарксистів є поширеною практикою уникати опису усіх переваг майбутнього, що позначається поняттям комунізму, пропонуючи натомість ідеал справжньої «суб'єктності для всіх», тоді як капіталізм із самого початку виходив із матеріалізації самодостатності людини як базису її політичної свободи. А. Турен пояснює таку зміну акцентів потребою розкриття глибинного потенціалу модерну, який традиційно визначали лише через вказівку на ефективне втілення в ньому інструментальної раціональності, що підкорює світ за допомогою науки і техніки. Таке бачення, на його думку, не дає повної ідеї модерну, бо приховує другу її половину – «появу суб'єкта як свободи та творчості» [11, с. 240].

Ініційована постмодерністами критика метанаративів дала можливість завершити тривалу дискусію з приводу співвідношення ідеології / утопії та науки. Як зазначав ще в першій половині ХХ ст. К. Мангейм, Маркс звертає увагу на дійсне мислення людей, а не на думки, що поширюються в академічних колах, звертається до ідей, які не досягаються шляхом чистого споглядання або апеляцією до Бога. Однак відкрита ним соціально

зумовлена свідомість не була належним чином оцінена та названа у випадку з буржуазією хибною, а у випадку з робітничим класом – істинною. Основоположник марксизму спирався на той факт, що «з часів втрати духовної монополії церквою кожна опозиційна група в суспільстві отримала можливість відкрито заявляти про свої протилежно існуючі смислові значення, що відповідають її власному розумінню світу» [7, с. 25]. Проте домінування в середині XIX століття наукової раціональності з її ідеалом об'єктивності спонукало Маркса до пошуків «об'єктивних» законів розвитку людства і створення відповідно до «наукового» комунізму. З цієї самої причини Мангейм звертається до інтелекції як агента незаангажованої раціональності в питанні щодо отримання істинного знання.

Ситуація змінилася в 60-х роках XX століття, коли представники Франкфуртської школи західного марксизму, зокрема Ю. Габермас, в тривалій дискусії з приводу застосування наукових методів у соціальному пізнанні відстояли право соціальної теорії бути критичною. Навряд чи така критика може сформуватися в середовищі пануючого класу, який може розглядати історію радше як минуле, події якого привели його до перемоги. Натомість свідомість опозиційного класу (утопія) здатна осмислювати історичний процес з точки зору майбутнього, тобто з точки зору своїх мрій і сподівань, відкриваючи все нові і нові смисли. Стали більш переконливими застереження К. Мангейма, що разом із знищенням усіх форм утопії, людина втратить волю створювати історію та здатність розуміти її; разом із зникненням утопії зникне і цілісне її бачення та можливість критичного ставлення до наявної соціальної системи [7, с. 211].

Проте слід остерігатися від перетворення мрій та сподівань пригнобленої класової групи на догматичну теорію, яка не здатна реагувати на зміни настроїв та поглядів людей, що активно борються за покращення свого становища та здобувають на цьому шляху реалізацію своїх конкретних вимог. Одним із наслідків відмови від початкової марксистської концепції історичного розвитку в сучасному західному марксизмі стала відмова і від теорії ідеології як істини в останній інстанції. «Окремі ідеології можуть піддаватися аналізу відповідно до історичного контексту, але сама історія розглядається як послідовна зміна ідеологій, а не як здійснюваний у боротьбі рух від ідеології до істини» [3, с. 112].

Значний поштовх для критики марксистських ідей та їх переосмислення дали концепції постіндустріального суспільства в 70-х роках XX ст. На думку їх авторів, запропонована Марксом модель продуктивних сил і виробничих відносин, де еволюція процесу матеріального виробництва визначає напрям розвитку базису, тобто інституціональних рамок розвитку суспільства, перестає

бути універсальною і повинна бути замінена. Так, Д. Белл стверджував, що марксистська концепція сприяє розумінню природи капіталістичного суспільства, але не може застосовуватися до попередніх суспільно-економічних формацій і навряд чи буде придатна для аналізу прийдешніх постіндустріальних процесів. У докапіталістичних суспільствах економіка знаходилася у підпорядкованому становищі по відношенню до релігії та політики. Схожу оцінку дає і Ю. Габермас, коли говорить про те, що Марксова ієрархічна модель суспільства може розглядатися як правдоподібний опис лише одного із щаблів історичної еволюції – індустріального суспільства епохи необмеженого ринкового капіталізму. Саме в індустріальних суспільствах праця стає домінуючою формою діяльності, і лише в умовах необмеженого ринку можна говорити про державу і про право як про юридичну та правову надбудову, яка залежить від базису.

Ю. Габермас вносить конструктивну пропозицію у вигляді моделі «праці і взаємодії», де другий компонент не редукується до першого, та зазначає, що вона більше підходить до соціокультурних фаз історії людства, позначених змінами форм комунікації. Насправді тут йдеться про пропозицію зміни «провідної» сфери суспільного розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства та ухилення від необхідності вести мову про продовження конфлікту між працею і капіталом, що при цьому нікуди не зникає. Згаданий вище Д. Белл знаходить просте рішення, яке він пов'язав із сучасними тенденціями еволюції суспільства, що проявилися в зростанні значення політичної системи, розвитку функцій уряду. Саме останній повинен компенсувати неадекватність ринку для задоволення потреб людей у нормальному навколишньому середовищі, так само як і в кращих охороні здоров'я та освіти.

Питання полягає в тому, наскільки ефективно соціальна держава виконує покладені на неї зобов'язання? Чисельні акції протесту, організовані профспілками, що час від часу виникають в розвинених країнах західної Європи, вже стали звичним явищем для їх мешканців. Лише рух протесту «жовтих жилетів» став останнім часом подією, що активно обговорюється в засобах масової інформації та потребує глибокого теоретичного аналізу, оскільки претендує засвідчувати поглиблення головного соціального конфлікту капіталістичного суспільства в марксистську значенні цього слова. З іншого боку, чи здатен бути повноцінним соціальний захист громадян у країні, більшість з яких його потребують, бо мають рівень доходів нижчий за встановлений прожитковий мінімум. Йдеться про ситуацію в Україні, де постійні загравання з електоратом з приводу підвищення соціальних стандартів під час виборчих кампаній забезпечують безперервність панування олігархічних еліт,

а засилля популістських лозунгів не залишає простору для повноцінної ідеологічної дискусії.

Питання про універсальність основних марксистських ідей та релевантність їх застосування в інформаційному глобалізованому світі знаходить позитивну відповідь у зв'язку зі створенням цілого ряду неомарксистських концепцій у кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Це дає підстави одному із їх авторів М. Кастельсу стверджувати, що класовий аналіз повертає втрачені раніше позиції. Глобальні економічні кризи дають підстави для заперечення твердження про те, що суперечність між найманою працею та капіталом втрачає центральне місце у системі виробничих відносин, поступаючись місцем співробітництву конструктивного характеру. Порівняно з ранніми етапами розвитку капіталізму сучасне суспільство стало більш складним і неоднорідним. Так, у модернізованому і традиційному секторах світової системи йдуть свої власні, часто паралельні процеси, виникає власна соціальна диференціація, виробляються власні ідеології і форми політичної організації. Це свідчить про зростання глобального соціального напруження, яке може надалі перерости в стан відкритого соціального конфлікту. «Глобалізація не просто створила попит на ліві ідеї та класовий аналіз – вона одночасно висунула до нього нові вимоги. Досі класові відносини вивчалися стосовно до кожного окремого суспільства. Але який вигляд вони повинні прийняти у наднаціональній площині?» [5].

Світ-системний аналіз І. Валлерстайна став однією із найбільш відомих спроб створення нової масштабної ідейно-теоретичної системи у другій половині ХХ століття, в межах якої виявляється можливою реконцептуалізація класової моделі суб'єкта історії в глобальному масштабі. Визначальною рисою цього підходу стала його матеріалістичність, тобто надання першочергової важливості економічним процесам, що робить його близьким до марксизму, однак у переробленому варіанті. І. Валерстайн зробив основоположне уточнення щодо бачення процесу розвитку капіталізму. «Ідеальний» капіталізм Маркса змінюється «капіталізмом історичним», в якому вирішальну роль відіграють скоростиглі феномени імперіалізму та поєднання воєн з колонізацією. «Будь-яка сучасна «нація» є в певному смислі продуктом колонізації: вона завжди була якоюсь мірою колонізуючою або колонізованою, а іноді і те, й інше» [2, с. 105]. Національні єдності склалися, виходячи з глобальної структури «світової економіки», залежно від ролі, яку вони в ній відігравали в певний період – виходячи з центру. Точніше, вони формувалися, будучи спрямовані одна проти одної як конкуруючі знаряддя панування центру над периферією. Концепція історичного капіталізму дозволяє показати взаємозв'язок відмінних соціальних категорій із їх залученістю до процесів капіталістичної

експлуатації. «Капіталізм використовує не тільки присвоєння власником доданої вартості, яку виробляє робітник, але й присвоєння зоною серцевини доданої вартості, яка виробляється у світі-економіці в цілому» [3, с. 38]. Проте І. Валлерстайн наголошує, що головним конфліктом капіталістичної світі-економіки є класовий, який базується на суперечності економічних інтересів буржуазії і пролетаріату. Процес безконечного накопичення капіталу в межах капіталістичної світі-економіки можливий лише за умови нерівномірної концентрації капіталу і доданої вартості. Нерівномірний розподіл капіталу приводить до виникнення різкої поляризації між бідними країнами Півдня та багатими країнами Заходу. Така поляризація й ієрархізація виправдовується лібералізмом, расизмом і націоналізмом. Різні нації та етнічні групи мають різне становище в межах світі-системи, а національна та расова нерівність служать виправданням багаторівневої системи експлуатації.

Переваги світ-системного аналізу в реконцептуалізації класової моделі суб'єкта історії виявляються в тому, що на його основі можна пояснити всі типи соціального гноблення, які за інших пояснень виявляються суперечливими та взаємовиключними. Класовий конфлікт набуває гендерних, етнічних, національних та расових форм, залишаючись провідним та таким, що більше не здатний маскуватися під гаслами ліберальної ідеології. Однак таке розщеплення пролетаризації між частково незалежними, частково суперечливими процесами не відмінняє пролетаризації, бо менше, ніж коли-небудь, громадяни сучасних суспільств нерівні в таких питаннях, як тяжкість праці, автономія і незалежність, право на безпечне життя і гідну смерть, рівень споживання й освіти (тобто інформації). Зростання безробіття як наслідок впровадження новітніх технологій та прагнення до повного заміщення робітників машинами змусить всі країни переглянути свої уявлення про роль людей у соціальному процесі. «Переосмислення можливостей і обов'язків мільйонів людей у суспільстві, в якому відсутня масова зайнятість, повною мірою може стати найнагальнішим соціальним завданням століття» [10, с. 15].

Прихильний до ідей І. Валерстайна французький неомарксист Е. Балібар конструктивно реагує на чисельні закиди щодо «зникнення класів». На його думку, зруйнованими виявилися лише локальні інституційні форми, в яких упродовж приблизно ста років, з одного боку, робітний рух, а з іншого, буржуазна держава згуртовували певною мірою як національну буржуазію, так і національний пролетаріат. «Осяжна» ідентичність класів завжди була лише зворотним ефектом їхньої практики соціальної дії, а нинішня «криза» є кризою репрезентативних форм і певних практик класової боротьби, однак вона не є зникненням самого антагонізму [2, с. 205-206]. Тому відмінати

аналітичні принципи марксизму ще не на часі, бо поняття класу та класової боротьби можна застосувати для позначення процесів суспільної трансформації без наперед визначеного кінця, тобто нескінченної трансформації соціально-класової структури. І проблемою тут є не стільки відсутність нових організаційних форм, чогось на зразок III Інтернаціоналу, скільки загального понятійного поля для осмислення ситуації, що склалася.

Висновки. Аналіз здійсненої неомарксистами трансформації марксистських ідей дає підстави зробити висновок про збереження їх критичного потенціалу та релевантності їх використання в сучасному ідеологічному дискурсі за умови реконцептуалізації класової моделі суб'єкта історії з урахуванням множинності досвіду соціальних протестів, пов'язаних з глобалізацією. Практика критичного переосмислення марксистської спадщини має стати прикладом креативного використання одного із складників загальної спадщини епохи модерну та спонукати до реконструкції випробуваних часом основних її ідей з метою забезпечення теоретичного підґрунтя у політичній боротьбі тих соціальних прошарків, життєва ситуація яких не відповідає їхнім уявленням про добробут, справедливість та людську гідність. Не заперечуючи цінності творчої реконструкції теоретичних підвалин не лише соціалістичної (соціал-демократичної) ідеології, а й ліберальної та націоналістичної, можна створити належні світоглядні передумови як для убезпечення українців від повторення помилок минулого, так і для забезпечення успішної інтеграції в Євросоюз, який має сприйматися реалістично з усіма його проблемами та ідеологічними розбіжностями. Бо перед українським народом як і людством в цілому постає завдання зміни основних світоглядних орієнтирів, винайдення нових способів співіснування (як в глобальному, так і в локальному масштабі) та життя у гармонії з навколишнім світом і природою у середині нас, не втрачаючи визнаних досягнень модерної цивілізації та відкриваючи нові способи залучення їх до вирішення нагальних проблем сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балибар Э. О диктатуре пролетариата. Пер. А. Репы, Дм. Колесник, Л. Ивашкевич. *Часопис соціальної критики*. URL: www.contrinfo.
2. Балибар, Етьен; Валлерстайн, Иммануэль. *Расса. Нация. Класс. Двусмысленные идентичности.*

Перевод под редакцией группы авторов : Д. Скопина, Б. Кагарлицкого, Б. Скуратова. Москва : Логос-Альтера, *Ecce Homo*. 2003. 272 с.

3. Бирнбаум Н. Кризис в максистской социологии. *Американская социологическая мысль* : Тексты. Москва, 1994. С. 94-120.
4. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Пер. с англ. П.М. Кудюкина. Под общ. ред. Б.Ю. Кагарлицкого. Санкт-Петербург : Изд-во Университетская книга, 2001. 416 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. URL: [file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar\\$EX11.373](file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar$EX11.373).
6. Касториадис К. Маркс сегодня. URL: [http://avtonom.org/old/theory/castoriadis/marx today.html](http://avtonom.org/old/theory/castoriadis/marx%20today.html).
7. Мангейм К. Диагноз нашего времени : Пер. с нем. и англ. Москва : Юрист, 1994. 700 с.
8. Франкел Б. Постиндустриальні утопісти / Пер. з англ. О.А. Юдіна. Київ : «Ніка-Центр», 2005. 304 с.
9. Gorz A. *Metamorphoses du travail. Quetes du sens*. Galilee, «Debats», 1988.
10. Rifkin J. *The end of work*. Putnam'Sons., 1996.
11. Touraine A. *Critique de la modernity*. P.: Fayard, 1998.

REFERENCES:

1. Balibar, E. On the Dictatorship of the Proletariat. *Social Critics magazine*. Retrieved from: www.contrinfo [in Ukrainian].
2. Balibar, E., Wallerstein, I. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Moscow : Logos-Altera, *Ecce Homo*. 2003.
3. Birnbaum, N. The Crisis in Marxist Sociology. *American Sociological Thought: Texts*. Moscow, 1994, pp. 94-120 [in Russian].
4. Wallerstein, I. *World-Systems Analysis: An Introduction*. St. Petersburg: Universitetskaia Kniga, 2001 [in Russian].
5. Castells, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Retrieved from: [file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar\\$EX11.373](file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar$EX11.373).
6. Castoriadis, C. *Marx Today* [electronic resource]. Retrieved from: <http://avtonom.org/old/theory/castoriadis/marxtoday.html><https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/072551368400800111>.
7. Mannheim, K. *Diagnosis of our Time*. Moscow : Yurist, 1994 [in Russian].
8. Frankel, B. *The Post-Industrial Utopians*. Kyiv : Nika-Tsentr, 2005 [in Ukrainian].
9. Gorz A. *Metamorphoses du travail. Quetes du sens*. Galilee, «Debats», 1988.
10. Rifkin J. *The end of work*. Putnam'Sons., 1996.
11. Touraine A. *Critique de la modernity*. P.: Fayard, 1998.

The relevance of Marxism in modern ideological discourse

Kusherets Tamara Viktorivna

Candidate of Philosophy Sciences,
Associate Professor
at the Department of Politology,
Law and Philosophy
Nizhyn Mykola Gogol State University
Grafaska str, 2, Nizhyn,
Chernihiv region, Ukraine

The author demonstrates the necessity of Marxism key ideas rethinking as a precondition of adequate understanding of "modern project" and the process of its realization in the developed countries of the West. The author shows how such a key principle of Marxism as the idea of class struggle as the driving force of history is further developed in various interpretations, including historical materialism (interpreted in the direction of deepening economic determinism), whose ideological principles have been included in the program of the ruling party in the USSR, and had a fatal impact upon the fate of Ukrainian people. In general, Marxism is regarded as an integral part of general modernist discourse, which is ideological in character, since it concerns the problems of power and the management of social processes. Marx's proposed class model of the subject of history arose as a reflection of modernizing society difficult experience from the standpoint of a most vulnerable social group and this model was open to reconstruction under the influence of its political activity consequences. The first changes were made by A. Gramsci who mitigated economic determinism because of his comprehension of a decline in revolutionary activity of workers in 1920s and 1930s, and it has been further applied in neo-Marxists' critics of manipulating the consciousness of people by administrative apparatus. The critical nature of Marxism provided its role during the revolutionary events of 1968, which at the same time was accompanied by a new problem of conflicts going beyond the boundaries of economic relations and the adequacy of class struggle idea application to the analysis of the information society. The positive point of criticism of Marxism as one of meta-narratives was the clarification of the subject concept and its purification from connotations associated with classical conception of rationality, which, in turn, meant recognizing the right of utopias / ideologies to act as forms of self-description of society and their right to determine the historical perspective of their development. The last two decades of the 20th century were marked by mainstreaming of left-wing ideas in the context of global economic crises, which forced neo-Marxists to reconceptualize classical explanatory schemes. The ideological and theoretical systems of I. Wallerstein and E. Balibar contain ideas of the antagonistic character of capitalist "world-economy", the leading role of class conflict and the representation of all other conflicts (gender, national, ethnic, racial) as different forms of class conflict manifestation. The analysis of Marxist ideas transformation in modern western neo-Marxism leads to the conclusion that the critical potential of Marxism is still preserved, and it is possible to apply Marxism in modern ideological discourse under the condition of reconceptualization of class model of history subject, taking into consideration the experience of social protests, related to globalization.

Key words: Marxism, Neo-Marxism, utopia, class conflict, history subject, globalization.